

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.018.43:37.018.44

DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-2-3>

Олена Олександрівна ВОРОТИНЦЕВА,
завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти,
Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти;
аспірантка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
E-mail: vorotyntsevaoo@zakinppo.org.ua
ORCID: 0000-0002-0684-850X

МЕНЕДЖМЕНТ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ НА РІВНІ ГРОМАДИ: РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ

У статті описано нормативно-правове регулювання надання якісних освітніх послуг здобувачам освіти з особливими освітніми потребами на рівні громади крізь призму процесу децентралізації та зміни у парадигмах спрямування діяльності управлінців щодо мешканців об'єднаних територіальних громад, які потребують підтримки. Акцентовано увагу на міжвідомчій співпраці медиків, освітян та працівників соціальних служб в інклюзивній освіті; практичному досвіді участі педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів у процесі проведення комплексної оцінки розвитку особи, яка є підґрунтям для якісних рекомендацій батькам (особам, що їх замінюють), педагогам, спеціалістам щодо проектування індивідуальної освітньої траєкторії особи з особливими освітніми потребами, надання базової соціальної послуги супроводу дитини під час інклюзивного навчання, участі у команді психолого-педагогічного супроводу, реалізацію якісних освітніх послуг здобувачам освіти з освітніми труднощами на всіх рівнях. У зв'язку із військовою агресією російської федерації, підвищенням інвалідизації в суспільстві, екологічних, ментальних та фізичних факторів у будь-який момент у громаді може з'явитися особа з особливими освітніми потребами, тому роль інклюзивно-ресурсних центрів як осередку консолідації зусиль щодо підтримки кожного, хто потребує підтримки в освітньому процесі, важко переоцінити.

Ключові слова: децентралізація, об'єднана територіальна громада, інклюзивно-ресурсний центр, базові соціальні послуги, міжвідомча співпраця, інклюзивна освіта, індивідуальна освітня траєкторія.

Olena Oleksandrivna VOROTYNTSEVA,
Head of the Resource Center for Inclusive Education Support,
Zakarpattia Institute of Postgraduate Pedagogical Education;
Postgraduate Student, Department of Special and Inclusive Education,
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
E-mail: vorotyntsevaoo@zakinppo.org.ua
ORCID: 0000-0002-0684-850X

MANAGEMENT OF INCLUSIVE EDUCATION AT THE COMMUNITY LEVEL: THE ROLE AND PLACE OF INCLUSIVE RESOURCE CENTERS

The article describes the regulatory and legal regulation of the provision of quality educational services to students with special educational needs education at the community level through the prism of the process of decentralization and changes in the paradigms of directing the activities of managers in order to direct the activities of residents of united territorial communities who need support. Attention is focused on interdepartmental cooperation of doctors, educators and social service workers in inclusive education; practical experience of the participation of pedagogical workers of inclusive resource centers in the process of carrying out a comprehensive assessment of the development of a person, which is the basis for quality recommendations to parents (persons who replace them), teachers, specialists regarding the design of an individual educational trajectory of a person with special educational needs, the provision of basic social services accompanying a child during inclusive education, participating in a team of psychological and pedagogical support, providing high-quality educational services to students with educational difficulties at all levels. In connection with the military aggression of the russian federation, increasing disability in society, environmental, mental and physical factors, a person with special educational needs may appear in the community at any moment, therefore the role of

inclusive resource centers as a center of consolidation of efforts to support anyone who needs support in the educational process is difficult to overestimate.

Key words: *decentralization, united territorial community, inclusive resource center, basic social services, interdepartmental cooperation, inclusive education, individual educational trajectory.*

Актуальність проблеми. У зв'язку із військовою агресією російської федерації, підвищенням інвалідизації у суспільстві, екологічних, ментальних та фізичних факторів у будь-який момент у громаді може з'явитися людина з особливими освітніми потребами (ООП). Це не стосується лише осіб дитячого віку. Після виконання бойових завдань додому, до мирного життя повертаються й ще будуть повертатися військові, які зазнали поранень, мають посттравматичний синдром, психологічні, психічні чи фізичні проблеми, але виявляють бажання здобувати освіту. Тобто вони є потенційними отримувачами послуг інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), а також інших інституцій у територіальній громаді (ТГ). Тому актуальність теми менеджменту інклюзивної освіти на рівні громади та участі у ньому ІРЦ лише буде зростати.

Аналіз досліджень і публікацій. Станом на сьогодні Україна – одна з небагатьох держав світу, в якій організація інклюзивної освіти забезпечена нормативною базою на всіх рівнях: від позашкільної до вищої. Звичайно, правове регулювання постійно потребує вдосконалення та змін, що викликані у тому числі й воєнним станом, безперервним прогресом українського суспільства до загальної інклюзивної культури та наслідками, що з цим пов'язані.

Науковці А. Колупаєва, О. Таранченко [3], А. Панченко, Н. Кравчук [6] та інші розкривають у своїх працях особливості та недоліки управління організацією інклюзивної освіти на державному, регіональному рівні та рівні закладів освіти. Н. Компанець [4] та І. Малишевська також приділяють увагу менеджменту інклюзивної освіти на рівні ТГ: розвитку партнерства з іншими організаціями, які працюють у соціальній і медичній галузях щодо задоволення потреб осіб з ООП [5]. Але, незважаючи на ґрунтовні наукові дослідження та розвідки, питання менеджменту інклюзивної освіти на рівні ТГ потребують подальших уточнень та рекомендацій щодо міжвідомчої співпраці.

Мета і завдання статті – описати організаційну модель менеджменту інклюзивної освіти для осіб з ООП на рівні громади.

Методи дослідження: аналіз законодавчих актів України і фахової літератури з інклюзивної освіти, реформи децентралізації, аналіз досвіду міжвідомчої співпраці надання якісних послуг особам з ООП на рівні ТГ, узагальнення, моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними офіційного порталу «Україна. Інклюзія» станом на середину червня 2024 року створено 438167 висновків про комплексну оцінку розвитку особи, функціонує 7573 заклади з інклюзивним навчанням [7]. Отже, з геометричною прогресією кількість здобувачів освіти зі встановленими освітніми труднощами збільшується, а тенденція до того, що цей процес буде тривати й надалі, цілком очевидна. Інтеграція інклюзії у всі сфери життя все більш затребувана, особливо в освіті. Такий процес беззаперечно потребує професійного управління та менеджменту на всіх рівнях. У науковій, методичній літературі, відповідних звітних документах фігурують такі рівні менеджменту інклюзивної освіти: рівень держави, рівень громади, рівень закладу освіти, іноді рівень дитини (здобувача освіти).

Об'єкт роботи – рівень громади у процесі менеджменту інклюзивної освіти.

Суб'єкт – діяльність інституцій громади в адмініструванні інклюзивної освіти.

Розглянемо такий процес з огляду на розподіл функцій та управління ресурсами крізь призму децентралізації, в ході міжвідомчої співпраці засновника, закладів освіти (ЗДО, ЗЗСО, ІРЦ), медицини та соціального захисту для реалізації надання якісних освітніх послуг для здобувачів освіти з освітніми труднощами, які є жителями ТГ чи внутрішньо переміщеними особами (ВПО), що вимушені були змінити місце проживання й опинилися у тій чи іншій громаді, а також роль ІРЦ у цьому процесі.

Саме децентралізація сприяє та гарантує більш якісні послуги для жителів ТГ завдяки передачі політичної, фінансової та адміністративної влади від центрального уряду до місцевих (районних/міських) органів влади. Завдяки цій реформі, наприклад, відбувається розподіл та використання освітньої та «інклюзивної» субвенції: облдержадміністрації здійснюють розподіл субвенцій між обласним бюджетом та бюджетами ТГ пропорційно до кількості осіб з ООП,

які здобувають освіту у відповідних закладах освіти на місцях, кількості асистентів учителів, педагогічних працівників ІРЦ. Тобто відбувається розширення делегування: повноваження делегуються на найнижчий рівень управління.

Концепція децентралізації сприяла реструктуризації закладів охорони здоров'я (забезпечення доступності первинної медичної допомоги (ПМД)); передачі повноважень у сфері соціальних послуг громадам – максимально близько до отримувачів цих послуг. Згідно із Законом України «Про соціальні послуги» [10], визначено 18 базових соціальних послуг, які надаються саме на рівні громад, у тому числі супровід під час інклюзивного навчання (асистент дитини); в освіті зростає вплив ТГ на формування локальної освітньої політики. Відтепер ТГ відповідають за розвиток освіти на місцях.

Відбулася зміна у парадигмах щодо ставлення до осіб у громаді, які потребують підтримки. Акцентність діяльності інституцій стала в ТГ багатовекторною: від дитиноцентрованого та сімейноцентрованого до громадоцентрованого спрямування активностей. У кожній людині, сім'ї, яка стикнулася з певною проблемою (повідомлення батькам про фізичний чи/або ментальний стан дитини, наслідки війни, вимушене переміщення, складні життєві умови і т.п.), настає поворотний (дезорганізаційний) момент, так звана «точка відліку». Виникають питання: «За що це мені?», «Чому?», «Куди бігти?», «До кого звертатися?», «Хто допоможе?»... Допомога на державному рівні та рівні громади має стати організаційним фактором. Мають бути виставлені пріоритети.

Життя – це спілкування. Комунікація з жителями ТГ, доступна інформаційна політика щодо надання будь-яких послуг чи допомоги має бути максимально наближеною до потреб кожного. У цьому і є основна суть процесу децентралізації. Завдяки інформуванню, координації та інтеграції послуг та ресурсів на місцях батьки (законні представники) чи власне особа з ООП, наприклад, приймають рішення, за якою освітньою траєкторією рухатися (якщо це стосується освітньої сфери). Взаємозалежність, міжвідомча співпраця на рівні ТГ висвітлена у таблиці 1.

Як бачимо зі зведеної таблиці, роль ІРЦ у системі менеджменту інклюзивної освіти на рівні громади важко переоцінити [1].

Засновниками ІРЦ є представницькі органи місцевого самоврядування територіальних громад, районні, міські, районні у містах (у разі їх утворення) ради. ІРЦ є установою, що утворюється з метою забезпечення права осіб з ООП на здобуття освіти, шляхом проведення КО та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу [9]. Хоча й досі існують стереотипи щодо їх діяльності, а й інколи тиск з боку засновників, чим мають займатися ІРЦ. Фахівці (консультанти) ІРЦ не встановлюють/підтверджують діагноз, це не «розвивайка», не установа, яка надає психологічну підтримку, займається організацією та проведенням замовлень та закупівлі обладнання для ЗО за «інклюзивною субвенцією», не займається укладенням цивільно-правових угод (ЦПУ) про надання корекційно-розвиткових занять (КРЗ), не логопедичний пункт. Одним з основних завдань ІРЦ є збір та інтерпретація інформації про особливості розвитку особи з метою визначення її ООП та визначення її освітніх труднощів [9]. Батьки (законні представники) чи сама особа (повнолітня) вирішують, як вчинити з інформацією від ІРЦ (висновком про КО). Висновок про КО є одним з обов'язкових документів для влаштування дитини у заклади інституційного догляду та виховання дітей, що здійснюється у закладах із цілодобовим перебуванням (будинки дитини, дитячий будинок, школи-інтернати різних типів, будинки-інтернат, НРЦ тощо).

Наразі ще існує полеміка щодо потреби ТГ в ІРЦ. Ми переконані, що вони потрібні. Але є і суперечності, наприклад, чи потрібен ІРЦ у кожній невеликій громаді? Можливо, оптимальним рішенням було б співфінансування одного ІРЦ декількома громадами? Це б істотно зекономило кошти освітньої субвенції та ІРЦ мав би повну завантаженість.

Переваги для громади, яка планує відкрити ІРЦ на своїй території:

- фінансування від держави оплати праці педагогічних працівників ІРЦ (освітня субвенція);
- працевлаштування педагогів/психологів громади;
- можливість утримання ІРЦ в умовах співфінансування з іншими ТГ;
- можливість надання платних послуг (наприклад, КО за відповідними розрахунками);
- доступність, надання послуг безпосередньо в ЗО чи безпосередньо за місцем проживання;

Таблиця 1

Міжвідомча співпраця на рівні громади для надання якісних освітніх послуг для осіб з ООП

Рівень громади	
Засновник (органи місцевого самоврядування)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Утворює ІРЦ, ЦНСП, ПМД. 2. Приймає рішення про відкриття інклюзивного класу (групи) на основі заяви батьків дитини з ООП чи самої особи з ООП, яка досягла повноліття, за запитом керівника ЗО. 3. Забезпечує створення у закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування (ст. 25 Закону України «Про освіту»). 4. Забезпечує відповідно до законодавства створення в закладі освіти безперешкодного середовища для учасників освітнього процесу, зокрема для осіб з особливими освітніми потребами (ст. 25 Закону України «Про освіту»). 5. Закладають у бюджет витрати на оплату асистентам вихователів ЗДО, витрати на утримання ІРЦ (крім зарплати педагогічним працівникам), оплату базової соціальної послуги «супровід дітей під час інклюзивного навчання (асистент дитини)».
	ІРЦ
Заклади охорони здоров'я	<ol style="list-style-type: none"> 1. Діяльність ПМД. 2. Консультації та супровід здобувачів освіти з ООП вузькопрофільними фахівцями. 3. Включення осіб з ООП у державні програми (наприклад, забезпечення відповідними лікарськими препаратами). 4. Робота ЛКК (довідка ЛКК необхідна для організації навчання за індивідуальною формою навчання). 5. Формування індивідуальної програми реабілітації для осіб з інвалідністю.
	Установи/заклади соціального захисту
Засновник (органи місцевого самоврядування)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Несе разом з керівником ЗО відповідальність за організацію, стан та якість інклюзивного навчання. 2. Здійснює контроль за недопущенням привілеїв чи обмежень (дискримінації) за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками
	ІРЦ
Заклади охорони здоров'я	<ol style="list-style-type: none"> 1. Періодичність огляду, проведення ЛКК.
	Установи/заклади соціального захисту
Організація і забезпечення роботи	
Моніторинг, контроль	

Продовження таблиці 1

Управління ресурсами	Інформаційними	Засновник	1. Погодження про відкриття інклюзивних груп, класів.
		Інклюзивно-ресурсний центр	1. Висновок про комплексну оцінку розвитку дитини з ООП; 2. Відповідна документація фахівців ІРЦ (підготовка звітної та аналітичної інформації про результати діяльності інклюзивно-ресурсного центру)
Інформаційно-технологічними	Інформаційними	Заклади охорони здоров'я	1. Відповідна документація, у т. ч. про стан здоров'я особи, індивідуальний план реабілітації дитини з інвалідністю.
		Установи/заклади соціального захисту	1. Договір про надання базової соціальної послуги «супровід дітей під час інклюзивного навчання (асистент дитини)», відповідна документація щодо надання послуги.
Фінансовими	Фінансовими	Засновник	1. Адміністрування електронних реєстрів, веб-сайтів. 2. Управління впровадженням інклюзивної освіти (створення ІРЦ; організацію інклюзивного навчання у відповідних класах, групах)
		ІРЦ	1. Адміністрування електронних реєстрів, веб-сайтів. 2. Забезпечення участі фахівців у включенні особи з ООП у життя громади. 3. Допомога(консультування, співпраця) з фахівцям, які працюють з особою з ООП в освітньому середовищі
Фінансовими	Фінансовими	Заклади охорони здоров'я, соціального захисту	1. Адміністрування електронних реєстрів, веб-сайтів. 2. Забезпечення участі фахівців у включенні особи з ООП у життя громади. 3. Допомога(консультування, співпраця) з фахівцям, які працюють з особою з ООП в освітньому середовищі
		Засновник (органи місцевого самоврядування)	1. Контролюють розподіл і використання освітньої субвенції. 2. Забезпечує фінансування підготовки закладу освіти відповідно до вимог щодо безперешкодного та безбар'єрного доступу, до відкриття інклюзивних класів/груп, у т. ч. на зарплату асистентам вихователів. 3. За потреби перерозподляє кошти освітньої субвенції між ЗО. 4. За потреби вводить додаткові ставки учителів-дефектологів. 5. Здійснює: оплату праці працівників ІРЦ, які не є педагогічними працівниками (педагогічні працівники фінансуються з освітньої субвенції); нарахування на оплату праці; оплату предметів матеріалів, обладнання та інвентаря для ІРЦ; послуг (крім комунальних); комунальних послуг ІРЦ; відряджень фахівців ІРЦ.
		ІРЦ	Можливість надання платних послуг (наприклад, КО за відповідними розрахунками).
		Заклади охорони здоров'я, соц. захисту	Соціальні виплати на дітей з інвалідністю, соціальні і медичні послуги для дітей з інвалідністю і з ООП

- підвищення кваліфікації педагогів ЗО у роботі зі здобувачами освіти з ООП;
- допомога та підтримка батьків (у висновку є рекомендації як для них, так і для фахівців);
- зняття соціальної напруги в ТГ та підвищення довіри та статусу голови громади.

Не залишаємо осторонь можливостей різних форм співробітництва ТГ щодо діяльності ІРЦ. Незважаючи на підтримку держави, не кожна ТГ може чи хоче відкрити ІРЦ. Відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» послуги можуть надаватися в громадах на умовах спільної діяльності та співфінансування [11]. Положенням про ІРЦ визначено, що кілька засновників можуть прийняти спільне рішення про утворення ІРЦ та укласти договір про спільну діяльність або засновницький договір у порядку, визначеному законодавством [9].

Погоджуємося з Віктором Сальковим, експертом з питань інклюзивної освіти проекту DECIDE, щодо запропонованих моделей діяльності ІРЦ на умовах співфінансування, які склалися в Україні в умовах децентралізації [2]:

1. Спроможні громади самі забезпечують фінансування ІРЦ.
2. Співфінансування відбувається рівними частинами незалежно від кількості дітей, які проживають у ТГ.
3. Співфінансування відбувається пропорційно до кількості дітей, які проживають у ТГ.
4. Шляхом утворення філії ІРЦ на території іншої ТГ з умовою її утримання.

Ще раз наголосимо про можливість надавати платні послуги, які відповідно до Постанов КМУ [9; 11] ІРЦ додатково до співфінансування може їх надавати. Умовою для введення платних послуг є внесення змін до Статуту ІРЦ, розробка переліку таких послуг, проведення калькуляції їх вартості та відповідне затвердження переліку засновником. Заключення ЦПУ з фахівцями інших ІРЦ щодо надання й іншого функціоналу, наприклад, участь у комплексній оцінці, проведення діагностики за методиками РЕР-3, CASD, WISC-IV, Leiter-3, CONNERS-3. Фінансове та соціальне стимулювання фахівців ІРЦ на рівні ТГ також є мотиваційним важелем для підвищення якості виконання професійних завдань.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, спроможні громади мають обов'язково фінансувати діяльність ІРЦ для забезпечення права на якісну та доступну освіту кожному жителю ТГ, що сприятиме підвищенню добробуту кожної сім'ї в ній. Інклюзивність громади має стати показником її статусності, добробуту. Сприяння кожному здобути освіту/ професію/ професійні навички для подальшої успішної соціалізації, незважаючи на особливості розвитку, фізичного, ментального чи/або психологічного стану, – це далекоглядне «капіталовкладення» у рівноправних жителів громади, майбутніх платників податків, а не лише реципієнтів видатків з місцевого чи державного бюджету. Для подальших досліджень у галузі спеціальної освіти, з особливим акцентом на роль та місце ІРЦ, можна розглянути кілька перспективних напрямів, наприклад, провести порівняльний аналіз практики менеджменту та результати інклюзивної освіти у різних громадах для визначення найкращих результатів та здобутків для подальшого їх впровадження; дослідити потреби у професійному розвитку педагогічних працівників, які працюють у ІРЦ, ефективні стратегії для підвищення їх професійних компетентностей; визначити ефективні шляхи для підвищення залучення та співпраці громад у функціонуванні ІРЦ, підкреслюючи важливість партнерства з місцевими організаціями та стейкхолдерами.

Література:

1. Воротинцева О.О. Участь фахівців інклюзивно-ресурсних центрів на різних рівнях менеджменту інклюзивної освіти. *Сучасний менеджмент: тенденції, проблеми та перспективи розвитку* : тези доп. міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 14 квітня 2021 р.). Дніпро, 2021. С. 301–303.
2. Інклюзивна освіта: консультація експерта проекту DECIDE (відео). *Швейцарсько-український проект DECIDE*. URL: <https://decide.in.ua/inklyuzyvna-osvita-konsultacziya-eksperta-proyektu-decide-video/>.
3. Колупаєва А., Таранченко О. Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації працівників інклюзивно-ресурсних центрів. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. Т. 1, № 90. С. 18–27. URL: <https://doi.org/10.33189/ectu.v1i90.13>.
4. Компанець Н. Структура управління інклюзивною освітою. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2021. Т. 104, № 4. С. 82–91. URL: <https://doi.org/10.33189/ectu.v104i4.92>.

5. Малишевська І.А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Умань : «ВПЦ» Візаві, 2018. 386 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/12829>.
6. Панченко А., Кравчук Н. Управління закладом загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням в умовах нової української школи. *Освітнологічний дискурс*. 2019. № 1–2 (24–25), 297–308. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/195383177.pdf>.
7. Портал ІРЦ. URL: <https://ircenter.gov.ua/>.
8. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 796 станом на 24 черв. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-п#Text>.
9. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 545 станом на 6 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-п#Text>.
10. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
11. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII станом на 4 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.

References:

1. Vorotintseva, O.O. (2021). Uchast' fakhivtsiv inklyuzyvno-resursnykh tsestriv na riznykh rivnyakh menedzhmentu inklyuzyvnoyi osvity. Suchasnyu menedzhment: tendentsiyi, problemy ta perspektyvy rozvytku [Participation of specialists from inclusive resource centers at different levels of inclusive education management]. In *Modern management: Trends, issues, and development prospects: Proceedings of the international scientific-practical conference* (pp. 301–303). Dnipro [in Ukrainian].
2. Inklyuzyvna osvita: konsultatsiya eksperta proyektu DECIDE (video). Shveytsarsko-ukrayins'kyi proyekt DECIDE [Inclusive education: expert consultation of the DECIDE project (video). The Swiss-Ukrainian DECIDE project]. Retrieved from: <https://decide.in.ua/inklyuzyvna-osvita-konsultatsiya-eksperta-proyektu-decide-video/> [in Ukrainian].
3. Kolupaieva, A., & Taranchenko, O. (2020). Osvitn'o-profesiyna prohrama pidvyshchennya kvalifikatsiyi pratsivnykiv inklyuzyvno-resursnykh tsestriv [Educational and professional development program for staff of inclusive resource centers]. *Special Child: Education and Upbringing*, 1(90), 18–27. <https://doi.org/10.33189/ectu.v1i90.13> [in Ukrainian].
4. Kompanets, N. (2021). Struktura upravlinnya inklyuzyvnoyu osvitoyu [Management structure of inclusive education] *Special Child: Education and Upbringing*, 104(4), 82–91. <https://doi.org/10.33189/ectu.v104i4.92> [in Ukrainian].
5. Malyshevska, I.A. (2018). Teoretyko-metodychni osnovy pidhotovky fakhivtsiv psykholoho-pedahohichnoho profilyu do roboty v umovakh inklyuzyvnoho osvitn'oho seredovyscha [Theoretical and methodological foundations for training specialists of psychological and pedagogical profile for work in inclusive educational environments]: Monograph. Uman: "VPTs" Vizavi. Retrieved from: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/12829> [in Ukrainian].
6. Panchenko, A., & Kravchuk, N. (2019). Upravlinnya zakladom zahal'noyi seredn'oyi osvity z inklyuzyvnyim navchanniam v umovakh novoyi ukrayins'koyi shkoly. Osvitlohichnyy dyskurs [Managing a secondary education institution with inclusive education in the context of the new Ukrainian school], *Educational Discourse*, 1–2(24–25), 297–308. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/195383177.pdf> [in Ukrainian].
7. Portal IRTS. Portal Inklyuzyvno-resursnykh tsestriv [IRC portal. (n.d.). Portal of Inclusive Resource Centers]. Retrieved from: <https://ircenter.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennya pereliku platnykh posluh, yaki mozhut' nadavatysya zakladamy osvity, inshymy ustanovamy ta zakladamy systemy osvity, shcho nalezhat' do derzhavnoyi i komunal'noyi formy vlasnosti [On approval of the list of paid services that can be provided by educational institutions, other institutions and institutions of the education system belonging to the state and communal forms of ownership: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 08/27/2010 No. 796] (2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-п#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro inklyuzyvno-resursnyy tsentr [On the approval of the Regulation on the inclusive resource center: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 12, 2017 No. 545] (2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-п#Text> [in Ukrainian].
10. Pro sotsial'ni posluhy: Zakon Ukrayiny [On social services: Law of Ukraine dated 17.01.2019 p. № 2671-VIII]. (2023). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
11. Pro spivrobitnytstvo terytorial'nykh hromad: Zakon Ukrayiny [On cooperation of territorial communities: Law of Ukraine dated 17.06.2014 p. № 1508-VII]. (2023). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> [in Ukrainian].